

Přednáška 13: Globalizace a její dopady na zaměstnanost, světové trendy zaměstnanosti

(zdroj časopis Mezinárodní politika 8/2002, strana cca 30) Globalizace je proces integrace společnosti na vyšší geografické úrovni, než tomu bylo v předcházejících etapách lidské společnosti. Globalizační proces je přirozený, nevyhnutelný a do jisté míry očekávatelný. Vždyť k podobným procesům docházelo i v minulosti. Hnací motorem je globalizace ekonomických aktivit, která propojuje výrobu a trhy různých zemí a to prostřednictvím obchodu se zbožím, službami, pohybu kapitálu a informací a vzájemně provázané sítě vlastníků nadnárodních společností. Globalizací dochází k posunu organizace a integrace výroby, směny a spotřeby z národní na celosvětovou úroveň. Termín globalizace označuje trend v posunu geografického měřítka ekonomiky, ke kterému dochází zejména v posledních třiceti letech.

„Globalizace a řada slovních spojení, v nichž pojem globální v posledních letech stále častěji užíváme, patří k těm, u nichž zdánlivě přesně chápeme obsah, ve skutečnosti však nejsme schopni jej definovat nebo se dokonce při jeho výkladu zásadně rozcházíme“ (Rynda, 2000).

„Globalizace je proces, v jehož průběhu ztrácejí demokraticky volené vlády krok za krokem možnost rozhodovat o věcech, kvůli kterým byly zvoleny“ (Keller, 1998).

Globalizace není zcela novým jevem, ale intenzivním pokračováním vývoje překonávajícím hranice států, který byl až donedávna nazýván internacionalizací světového hospodářství. Jaký je rozdíl mezi globalizací a internacionalizací? Internacionalizace představuje mezinárodní obchod se zbožím, které je vytvářeno výrobou organizovanou v rámci národního hospodářství. V případě globalizace však státní hranice již nehrají roli, ale dochází k vytváření nadnárodních společností. Ty využívají výhod lokalizace jednotlivých částí firmy v různých částech světa a produkce zboží a služeb je organizována na nadnárodní úrovni. Mezinárodní již není jen obchod s výrobky, ale stává se jím i výrobní proces sám.

Pojetí globalizace je různé, někdo její smysl chápe jako spásné propojování světa do jednoho společného celku, jiný naopak zdůrazňuje různost, kterou tato vzájemná provázanost odhaluje a kterou je třeba zachovat. Problém globalizace je natolik komplexní a komplikovaný, že se při debatách a sporech o ní diskutující málokdy shodnou na tom, co vlastně mají pod tímto pojmem na mysli. **Přesto lze vystopovat několik hlavních motivů, které poměrně přesně vystihují její dimenzi:**

- ekonomický růst,
- sociální asymetrie,
- ekologie,
- informační demokracie.

Ekonomický růst

Na tom, že globalizace je především ekonomický jev se dnes ale shodnou snad všichni. Toky zboží a služeb se jako vlákna pavučiny proplétají po celém světě a tvoří jeden velký globální trh. Uspěť na něm znamená odhodit hrdou národní nálepku a budovat nadnárodní společnosti, které jediné dokáží naplno využít možnosti nového jednotného trhu. Poslední desetiletí je také někdy označováno jako **desetiletí fúzí**.

Mezi **pozitiva** patří růst kvality a nabídky zboží, klesají výrobní i prodejní ceny, vznikají nové pracovní příležitosti a zvyšuje se životní úroveň. Mezi **negativa** můžeme zařadit to, že je světová ekonomika náchylnější k nečekaným výkyvům (asijská krize v roce 1999, ruská a brazilská krize v roce 2000 jsou jen případy z mnoha). V elektronické peněžní

síť totiž kolují biliony dolarů, které ne vždy najdou to nejlepší uplatnění. Dále je nutno zmínit klíčovou roli **nadnárodních firem**, která s sebou zákonitě nese **možnost zneužití jejich ekonomické moci**. To se projevuje nejen v **monopolních praktikách**, ale i **tlakem na politiky**.

Sociální asymetrie

Z nebyvalého ekonomického růstu nemají užitek všichni. **Ekonomická propast roste** nejen ve vztahu bohatých a chudých zemí, ale i uvnitř těchto zemí. Například v **USA** je průměrný příjem dělníka v průmyslu 300* nižší než příjem špičkového manažera. Před 20 lety byl tento poměr o polovinu menší. **Globalizace zkrátka přeje** vzdělaným, velmi pružným a přizpůsobivým lidem, kteří bleskově vyhodnocují informace a dokážou s nimi účelně naložit. **Naopak lidé**, kteří jsou odsouzeni k více či méně kvalifikované manuální práci z globalizace nemají prakticky nic. Jsou totiž téměř okamžitě nahraditelní levnou pracovní silou v zemích Jihu.

Ekologie

Globalizace zatěžuje nejen sociální systém, ale i životní prostředí. Dochází k **nešetrnému čerpání neobnovitelných zdrojů a ničení přírodních ekosystémů na všech úrovních, od regionální až po planetární**. A to často nejen proto, že tradiční zemědělství a kultivace krajiny musí ustoupit velkým výrobním halám a skladům, infrastrukturám.

Informační demokracie

Světová počítačová síť otevřela obrovské možnosti pro šíření informací, vzájemnou komunikaci, diskuzi a propojování názorově blízkých skupin. Rozvoj informační demokracie má za sebou výsledky v podobě vynucené reformy řady mezinárodních informací a zvýšený tlak na regionální řízení a správu státu. **Jediným dosud viditelným negativem je víceméně svobodné šíření extrémních a xenofóbních dogmat po síti**. Ty ale žádná (ani informační demokracie) nemůže zcela vytěsnit.

Co globalizace přináší pozitivního:

- roste nabídka a kvalita zboží a služeb,
- klesají výrobní a prodejní ceny,
- vznikají nové pracovní příležitosti,
- zvyšuje se životní úroveň,
- širší a svobodnější přístup k informacím,
- rozšiřují se možnosti komunikace,

Problémy globalizace:

- světová ekonomika je náchylnější k náhlým kolapsům,
- rozdíly mezi bohatým Severem a chudým Jihem jsou obrovské s možností dalšího prohlubování,
- v chudých zemích je hladu, válek a nemocí více, než dříve,
- roste ekonomická, ekologická a politická migrace,
- v rozvinutých zemích se prohlubují rozdíly mezi nejvyššími a průměrnými příjmy,
- zvyšuje se ekonomický a politický vliv TNO,
- zhoršuje se životní prostředí.

Případné řešení negativních vlivů globalizace:

- regulace některých aktivit nadnárodní společnosti,
- omezení spekulativních toků kapitálu,

- zdanění kapitálových převodů a jejich zdroje následně užít pro ekonomické a sociální účely v chudých zemích,
- zpřísnit a v praxi realizovat pravidla pro ochranu životního prostředí a ekonomický růst sladit s principy trvalé udržitelnosti,
- reorganizovat mezinárodní finanční instituce (MMF, SB) a substituovat je novým uspořádáním a aktivitami.

Nadnárodní společnosti

Proč vznikají nadnárodní společnosti? Hlavním cílem vlastníků je samozřejmě maximalizace zisku. Klíčovým mechanismem k zajištění zisku je vybudování pevné pozice firmy na trhu a její neustálý růst. V případě, že je dosavadní trh již nasycen, dochází k expanzi na nové trhy. V období internacionalizace rozšiřovaly největší firmy trhy pro své výrobky a služby prostřednictvím exportu, zatímco výroba byla uzavřena v rámci státu, kde firma sídlila.

Některé nadnárodní společnosti se formovaly již v 19. století. V souvislosti s dobýváním nerostného bohatství v rozvojových zemích. Výrazněji se ale začala projevovat až po 2. světové válce, kdy se národní ekonomiky stále více integrovaly do mezinárodního systému produkce, distribuce a směny zboží a služeb. V rámci obnovy válkou zničené Evropy budovaly americké firmy výrobní kapacity v regionu. Západoevropské a japonské firmy začaly podobnou strategii uplatňovat o něco později. Hlavním cílem této expanse bylo přiblížení výroby k trhu se zbožím.

Klíčovým způsobem adaptace na nové podmínky bylo rozšiřování produkce firem do zahraničí, které mělo dva hlavní cíle:

- rozšíření trhu pro výrobky a služby, nebo
- snížení produkčních nákladů.

Některé firmy se snažily výstavbou nových provozů v zahraničí rozšiřovat své trhy a postupně na nich snižovat konkurenci. Tuto strategii uplatňovaly hlavně vyspělé firmy. Postupně narůstá mezi firmami vyspělých zemí ekonomická provázanost.

Novou strategií se stala relokační částí výrobního procesu do oblastí s dostatkem levné pracovní síly s cílem snížení nákladů. V důsledku této strategie došlo k vytváření nové mezinárodní dělby práce. Průmyslová výroba, která se dříve koncentrovala ve vyspělých zemích, se začala přesunovat zejména do nově industrializovaných zemí jižní Ameriky, či jižní a jihovýchodní Asie. Řídící funkce a výzkum však zůstaly v původních zemích rozvinutého světa. Vytváří se tak **nová prostorová dělba práce**, charakteristická koncentrací řízení ve vyspělých zemích a primárních výrobních kapacitách v rozvojových zemích. **Stará mezinárodní dělba práce** vyplývala z toho, že zatímco země světové „periferie“ poskytovaly vyspělým průmyslovým zemím potraviny a nerostné suroviny, firmy ze zemí světového jádra prodávaly finální výrobky. **Nová mezinárodní dělba práce** vzniká tak, že se zavedené jednoduché rutinní výroby a služby, které jsou náročné na množství pracovníků, přesouvají do regionů v rozvojových zemích, s nižšími náklady na pracovní sílu a dalšími výhodami. V jádrových oblastech vyspělých zemí zůstávají lokalizovány řídicí funkce, jednotky zajišťující výzkum a vývoj a dále i provozy vysoce náročné na kapitálové investice a vyžadující kvalifikovanou pracovní sílu.

Nová mezinárodní dělba práce má v různých regionech světa odlišné dopady. Ve vyspělých zemích světového „jádra“ má výrazný vliv na růst nezaměstnanosti. Na druhé straně se zde koncentrují ředitelství nadnárodních společností, oddělení výzkumu a vývoje a technologicky náročná odvětví. V jádrových oblastech vyspělých zemí tak výrazně rostou především finanční služby (banky, pojišťovny, investiční společnosti) a další služby pro podniky (realitní, poradenské, právní a účetní firmy, reklamní agentury, apod.). V nově

industrializovaných zemích se pobočky nadnárodních společností lokalizují v hlavních a největších městech. **Přímé zahraniční investice nadnárodních společností přinášejí** pracovní místa, lepší technologie a celkový ekonomický rozvoj, neboť některé místní firmy se mohou podílet na subdodávkách. Nejnovější technologie a hlavně výzkum a vývoj však zůstávají ve vyspělých zemích. Pokrok může tudíž zároveň znamenat i pokračující prohlubování rozdílů mezi vyspělými a nově industrializovanými zeměmi. **Rozdíly se prohlubují hlavně mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi**, které jsou vzhledem ke své zaostalosti nadnárodními společnostmi a globálním kapitálem opomíjeny, jsou z globální ekonomiky vyčleněny.

Nadnárodní společnosti se vedle výroby začaly vytvářet v sektoru služeb, zejména v obchodu a výrobních službách. Globalizaci produkce rychle následovala globalizace distribuce zboží. Hyper a supermarket mezinárodních maloobchodních řetězců, nabízejících zboží výrobních nadnárodních společností a propojující globalizaci výroby a spotřeby, jsou tou špičkou ledovce a pro většinu lidí představují nejviditelnější stránku globalizace. Pro rozvoj a chod globální ekonomiky jsou podstatnější výrobní služby. Slouží k rychlým transferům peněz a informací mezi jednotlivými regiony světa k poskytování poradenských služeb při expanzi nadnárodních společností do nových oblastí. **Ústředí nadnárodních společností se koncentruje do světových velkoměst**, zejména do této trojice New Yorku, Londýna a Tokia. Jejich pobočky však pronikají do všech významných center, zejména do hlavních měst států, do nichž nadnárodní společnosti rozšiřují své aktivity. **Hospodářská moc se v současnosti soustřeďuje do rukou silných nadnárodních společností.** Obrat General Motors je větší nežli hrubý domácí produkt Dánska, Fordův větší než Jihoafrické republiky a Toyoty větší nežli Norska. Pro srovnání: *hrubý domácí produkt České republiky je třetinou obratu General Motors nebo polovinou obratu obchodního řetězce Wall-Mart Stores.* Nadnárodní společnosti přinášejí do zemí, ve kterých se rozhodly investovat, celou řadu **výhod**. Nejde jen o příliv kapitálu a o nárůst výrobních kapacit, ale i o vytváření nových pracovních příležitostí, o zdokonalení výrobních postupů a aplikaci nových technologií, o rozpočtové příjmy z nové produkce či o zlepšení obchodní bilance země. Přínos nadnárodních společností však může **být jen zdánlivý**. Zisky z výroby nemusí být investovány v místě vzniku, ale mohou být převedeny do mateřské firmy. Zpětný proud financí tak může po čase překonat původní investici. Velkým problémem jsou úniky na daních, k nimž nadnárodní společnosti zcela legálně používají tzv. transferové ceny (*úctovací ceny pro vnitrokoncernové převody. Pomocí těchto cen lze například obejít vysoké daně z příjmu tak, že se transferové ceny u dovozu nasadí vysoko a u vývozu nízko, takže se zisk firmy udržuje v dané zemi uměle nízko*). Nelze ani zapomenout na vstupní náklady na přilákání zahraničního kapitálu, jako jsou například přímé výdaje z veřejných rozpočtů na vybudování infrastruktury v nabízených lokalitách, což se děje na úkor např. sociální oblasti, rozvoje bydlení, veřejné dopravy, životního prostředí, apod. Stejně tak nelze zapomenout na ztrátu peněz, které vzhledem k poskytnutým daňovým a dalším úlevám do rozpočtů státu, regionů či obcí nikdy nedotekly.

Pod tlakem nadnárodních společností a mezinárodních institucí, jako je např. MMF a Světová banka, pokračují státy v uvolňování trhů, snižují intervence a omezují sociální výdaje. Státy, regiony a města navíc mezi sebou v současnosti soutěží o přilákání a udržení co největšího množství kapitálu. Na poskytování výhod zahraničním společnostem reagují domácí firmy a žádají podpory, které jim sníží náklady a umožní přežít v narůstající mezinárodní konkurenci.

Podmínky pro rozvoj globalizace

Vytváření a fungování nadnárodních společností, **vznik a rozvoj globálních finančních trhů a ekonomická globalizace byly umožněny významnými podmínkami.** Mezi nejdůležitější patří pokrok v rozvoji informačních technologií a deregulace světového a národních trhů se zbožím i penězi.

Technologická informační revoluce umožnila řízení a organizaci nadnárodních společností, jejichž pobočky jsou umístěny v různých částech světa. Nejde jen o rychlé předávání informací, ale i o zajištění finančních částí převodů mezi různými částmi světa.

Liberalizace mezinárodního obchodu, omezování bariér kladených zahraničnímu obchodu jednotlivými státy, deregulace vnitřních trhů se zbožím, a zejména deregulace finančních trhů otevřela mnohá území pro aktivity nadnárodních společností. Rozpad systému regulace mezinárodního obchodu, deregulace národních trhů jednotlivých zemí a decentralizace rozhodování otevřely dveře rychlému rozvoji globalizace.

Globalizace byla umožněna technologickou a informační revolucí, která poskytla základní technickou infrastrukturu pro chod globální ekonomiky. Informační technologie se stávají klíčovým faktorem produktivity a konkurenceschopnosti firem. Prostřednictvím firem se pak promítají do úspěšnosti měst, regionů a zemí. **Nové informační technologie, zejména telekomunikace a Internet, ovlivnily rozvoj globalizace ve třech klíčových oblastech, kterými jsou:**

- 1) obchod se zbožím a kapitálem
- 2) řízení nadnárodních společností
- 3) zprostředkování informačních, poradenských a finančních služeb

Nové informační technologie umožňují flexibilní řízení jednotlivých částí nadnárodních společností, neboť jsou schopny zprostředkovat rychlou oboustrannou výměnu informací mezi centrálou a pobočkami. Vedle vnitropodnikové informační flexibility informační technologie hrají také významnou roli při organizaci vztahů podniků se subdodavateli. Zejména rozvoj tzv. „just-in-time“ systému, jehož cílem je omezit skladovací dobu a sladit přísun dodávek s fázemi výroby, vyžaduje velmi přesnou koordinaci. Informační technologie hrají rovněž významnou roli při expanzi nadnárodních společností. Zprostředkování primárních informací o zájmové oblasti, vyjednávání o investici a následný převod kapitálu si dnes lze jen těžko představit bez využití informačních technologií. Ty jsou dnes nezbytnou infrastrukturou pro řízení nadnárodně organizované produkce.

Perspektivy zaměstnanosti

Do úseku zaměstnanosti se promítá základní rozpor společenského systému: způsob, kterým tržní síly rozdělují příjmy a bohatství, směřuje k polarizaci mezi chudými a bohatými uvnitř států i mezi nimi. Na úseku zaměstnanosti pozorujeme, že mnoho lidí je možné označit za objektivně přepracované, celkově se zvyšuje pracovní zátěž zaměstnaných a současně je velký počet nezaměstnaných. **Neexistuje zřejmě mechanismus jak dosáhnout lepší rovnováhu v rozdělení práce.** Zaměstnavatelé považují pracovní sílu za výrobní faktor, usilují o dosažení její maximální produktivity a její využívání neustále zvažují se zřetelem k její ceně v různých zemích a světových oblastech, k možnostem a podmínkám relokace a ve vztahu k její náhradě cestou mechanizace a automatizace.

Globalizace světového hospodářství urychluje transfer práce mezi zeměmi. Situace v roce 2001 byla například takováto: Philips převedl výrobu jednodušších výrobků spotřební elektroniky do Maďarska, Polska, Číny, Malajsie a Indonésie. Podobné příklady by bylo možné uvést u japonských výrobců spotřební elektroniky. Swissair používal firmu v Bombaji pro větší část svého účetnictví. KLM kontrahuje pracovní aspekty svého

programování v Malajsii a Thajsku. Rezervace letenek a vyřizování žádostí o kreditní karty obstarává pro americké společnosti jamajská firma za 25 % mzdových nákladů v USA. Indie se stala cílem mnoha západních firem v oblasti softwaru.

Vývojem v oblasti zaměstnanosti a charakteristikou pracovní síly se zabývá nejen praktická politika, ale i teorie, která se snaží vysledovat všeobecné trendy a hledat odpovídající reakce. Ve vší stručnosti poukáží alespoň na tři aspekty zmíněné ve zprávě tzv. Turínského skupiny o řízení a v pracích ekonomů Reicha a Handyho:

- 1) První z nich se týká **přesunů obyvatelstva mezi sektory**. V první polovině minulého století jsme byli svědky velkých přesunů obyvatelstva ze zemědělství do průmyslu. Poté se tito lidé znovu přesouvají do různých odvětví služeb. V mnohých odvětvích služeb, například v bankách a pojišťovnách, se uplatňuje přístup, který Taylor zavedl v průmyslu: ve službách probíhá montáž podobným způsobem jako na montážním pásu v továrně. To nakonec vede k automatizaci a computerizaci a ke snížení potřeby pracovních sil. Zdá se tedy, že každá generace se musí vyrovnat s pohybem jedné třetiny lidí z jednoho typu práce do pracovní činnosti zcela jiného typu. V západní Evropě se státy při tomto přesunu nedokázaly vyhnout vysokým úrovním nezaměstnanosti. V současné době je však tento problém zapotřebí řešit v podmínkách dynamického vývoje. Je třeba počítat s tím, že i příští generace bude stát před problémem přesunu lidí uvolněných ze sektoru služeb do jiných aktivit, jejichž povahu dosud neznáme a nedokážeme si přesně představit. To je také jeden z důvodů, proč se ve směrnicích Evropské komise klade důraz na zaměstnatelnost spíše než na přesnou prognózu budoucí poptávky po dovednostech.
- 2) Na jiný aspekt upozornil americký ekonom Reich, který rozhodujícím způsobem ovlivnil politiku amerických vlád a své myšlenky shrnul v knize *The work of nations*. Argumentuje, že v současné době používají zaměstnavatelé **tři typy pracovních sil**:
  - a) **Rutinní výrobní síly**: vykonávají práce na výrobních linkách, rutinní obsluhu strojů, patří sem i práce liniových manažerů atp. Jde o krátké opakující se úkoly nebo standardní kontrolu, které jsou v éře informací stále zapotřebí. Role lidí nejsou spojeny s žádnou konkrétní zemí a jediným kritériem pro relokaci jsou náklady na pracovní sílu. Nejdříve tyto přesuny nastaly v textilním průmyslu a ostatní průmyslová odvětví včetně odvětví softwaru tento příklad následují. Současné velké kapacity automobilového průmyslu v Asii před 30 lety neexistovaly. Nastává odliv pracovních míst nízké kvality z vyspělých zemí.
  - b) **Osobní služby**: představují je prodavači, kadeřníci, čišníci, uklízeči atp. Jejich práce spočívá ve vykonávání vcelku nenáročných opakujících se úkolů, vyžaduje relativně krátký výcvik, ale práce musí být vykonávána tam, kde je spotřebitel. Počet pracovních míst na tomto úseku do určité míry ohrožuje computerizace, ale hlavní hrozbu pro pracovníky vyspělých zemí představují přistěhovalci, kteří jsou ochotni pracovat za nízkou mzdu. Poptávka po pracovních místech je závislá na počtu bohatých lidí v té které společnosti.
  - c) **Služby, které Reich označuje za symbolicko-analytické**: ty zahrnují práci vědců, výzkumníků, inženýrů, poradců, manažerů, architektů, finančníků, právníků atp. Tato práce vyžaduje dovednosti umožňující identifikovat a řešit problémy. K přidávání hodnoty ve výrobním procesu je nutné vycházet z vysoké úrovně znalostí. Tato práce není vázána na určité místo a spíše než náklady na pracovní sílu je důležitá úroveň kvalifikace a hlavně tempo jejího rozvoje.

Potvrzení platnosti této teorie lze zčásti odvodit z existujících pozorování. Výměna charakteristik práce mezi vyspělými a rozvojovými zeměmi spočívá v hrubých rysech v tom,

že ve vyspělých zemích roste na základě realizovaných transakcí podíl koncepční a kreativní práce a pracovně intenzivní činnosti se přesouvají do méně vyspělých zemí. Potvrzují to data z USA i dalších vyspělých zemí, kde roste poptávka po vysoké kvalifikaci a mnohdy není dostatečně uspokojena, zatímco většina nezaměstnaných se rekrutuje z lidí s nízkou nebo nepřizpůsobenou kvalifikací. Potvrzuje to ostatně i zkušenost transformujících se zemí ze spolupráce s vyspělými zeměmi. Dosavadní zkušenosti těchto zemí však nepodporují závěr, že podmínkou pro dosažení úspěchu je vysoká úroveň znalostí a dovedností. Naopak dosavadní zkušenost ukazuje, že snadný výdělek není v žádné korelaci s úsilím o vyšší úroveň vzdělání. Podle této teorie vede kategorizace práce ve svých důsledcích k dalšímu prohlubování rozdílů uvnitř zemí, dokladem čehož je i současná situace v USA, a zejména pak prohlubování rozdílů mezi zeměmi.

3) Anglický expert v oblasti personálního řízení Charles Handy předpovídá, že počet pracovních hodin odpracovaných průměrným pracovníkem v Evropě v průběhu pracovní kariéry, který v současné době činí asi 100 000, se v dohledné době sníží na polovinu. Z pracovních míst, která zbudou, bude 70 % vyžadovat nemanuální nerutinní kvalifikaci a polovina z těchto pracovníků bude muset absolvovat vysokou školu. Zdálo by se tedy, že povaha práce se pozvolna přesouvá z pracovní intenzity na základnu znalostí; tento závěr se však zřejmě týká jen prvního z Reichem uvedených typů práce. Vývoj v organizaci práce probíhá směrem k typu, který Charles Handy označuje jako **organizaci (systém) jetelového trojlístku**. Podle této koncepce bude mít moderní organizace tři kategorie pracovníků:

a) **První kategorii** bude tvořit kádr pracovníků na plný úvazek představovaný kvalifikovanými profesionálními pracovníky, techniky a manažery s víceletou praxí v organizaci, s relativně dlouhou pracovní dobou a vysokým platem; bude jich však mnohem méně než dříve. Organizace bude plochá s méně stupni řízení, bude méně tradičního postupu, ale více různorodé práce. Výdělek bude záviset na zlepšování výsledků práce s rizikem podílet se na neúspěchu. To je první jetelový lístek.

b) **Druhou kategorií** budou představovat pracovníci vykonávající práci na základě subkontraktu. Pro organizaci to bude znamenat snížení nákladů. Samostatně výdělečně činní pracovníci budou mít šanci dosáhnout i vyšších výdělků než při regulérním zaměstnání, současně však ponесou riziko: buď dodají kvalitně a včas, nebo půjdou ze hry ven. To je druhý jetelový lístek.

c) **Třetí jetelový lístek** či třetí kategorii bude tvořit pružná pracovní síla - dočasní pracovníci, pracovníci na částečný úvazek, pracovníci s kratší pracovní dobou. Budou používáni jako variabilní prvek v závislosti na pružném uspokojování potřeb trhu, k reakci na přechodná zvýšení poptávky. Jejich stavy se budou průběžně zvyšovat a snižovat. Organizace se budou zbavovat odpovědnosti za zaměstnávání těchto pracovníků a budou snižovat režijní náklady.

Tyto nově se prosazující formy práce rozbíjejí koncepci celoživotního zaměstnání a vnášejí do trhu práce prvek velké nejistoty. Zdá se, že ani organizace pracovníků nebudou schopny tomuto vývoji čelit. Na druhé straně tyto formy netradičního zaměstnání mohou uspokojit potřeby některých lidí, jako například rodičů při kombinaci práce a povinností k rodině nebo starších lidí v současném důchodovém věku, kteří přivítají možnost pracovat, ale chtějí mít víc volného času.

Demografické aspekty vývoje zaměstnanosti

Krátce je třeba také poukázat na **problémy stárnutí obyvatelstva ve vyspělých zemích a na důsledky populační exploze v rozvojových zemích**. Dobře jsou známy **problémy soustav sociálního zabezpečení ve vyspělých zemích**. Je zřejmé, že starší lidé budou muset být

aktivnější a dávat k dispozici svou kvalifikaci a zkušenosti. Na druhé straně se nedá počítat s tím, že přesuny rutinní práce do méně vyspělých zemí zvýší poptávku v těchto zemích po pracovních silách natolik, aby významněji přispěla k řešení problému populační exploze. Stejně nelze počítat s tím, že jakkoli koncipované systémy sociálního zabezpečení a sociální ochrany ve vyspělých zemích si v delší perspektivě dokáží v podmínkách nové věkové struktury a snížení zaměstnanosti poradit s rostoucími problémy v sociální oblasti.

Přes existující spolupráci sociálních partnerů, o kterou se opírají v současné době národní plány zaměstnanosti, hledají rozhodující zaměstnavatelé, zejména nadnárodní společnosti, cesty k získání konkurenční výhody a podílu na trhu. **Situaci v oblasti zaměstnanosti také v rozhodující míře ovlivňují toky na světových finančních a kapitálových trzích, jejichž objem za jediný den převyšuje celkový roční hrubý národní produkt většiny zemí.** V zemích EU včetně nových členských zemí to v rozhodující míře ovlivní charakteristiku zaměstnání, celkový počet pracovních míst, udržení stávajících, i počet a charakteristiku nově vznikajících míst. **Zkušenosti z procesu globalizace naznačují, že bude zapotřebí podřídit vývoj světové společnosti společně dohodnutým pravidlům, protože vlády svými opatřeními mohou jen stěží ovlivnit rozhodujícím způsobem celkový vývoj zaměstnanosti.**

Ve vyspělých evropských zemích dosud leží velká část odpovědnosti za politiku zaměstnanosti na resortech práce. Vyplývá to i ze současných národních plánů. Vezmeme-li však v úvahu shora naznačené vývojové trendy, zdá se být zřejmé, že základna pro komplexní řešení tohoto problému bude muset být mnohem širší.

Aktuální cíle Evropské unie

Evropská unie považuje za důležité vytvořit dostatečně obecné a účinné systémy "úvěrů na přípravu na povolání", které by dostávali všichni mladí lidé a které by mohli relativně volně během svého pracovního života vydávat na získávání poznatků a aktualizování své kvalifikace. Takové systémy již v některých členských státech existují, jsou však omezené jak co do sféry své použitelnosti, tak co do obyvatelstva, na něž jsou zacíleny.

Rovněž se plánuje využívání fiskálních nástrojů (snížení příspěvků na sociální zabezpečení těm podnikům, které podnikají opatření ke zvyšování kvalifikace pracujících atd.). Začínají se podporovat kratší a praktičtější zaměřené formy přípravy na povolání, studenti však musejí získávat dostatečné množství obecných poznatků, aby nedocházelo k jednostranné specializaci.

Globalizace je společenským nevyhnutelným procesem společenské integrace. Přináší celkový společenský pokrok, její počátečná živelná fáze však přinesla celou řadu negativních dopadů. Ty se však pod tlakem veřejnosti dostávají do zorného úhlu politiků. Ekonomickou globalizaci a hlavně její negativní důsledky je třeba mít neustále pod veřejnou kontrolou. Globální integraci soukromých aktivit soukromého sektoru musí následovat i integrace veřejného sektoru, aby bylo možné vývoj společnosti nadnárodních společností v demokratickém měřítku ovlivňovat.

Světové trendy zaměstnanosti v roce 2004

Navzdory vyššímu růstu světové ekonomiky, který nastal po dvou letech zpomalení, se v roce 2003 celková nezaměstnanost lehce zvýšila. Podle údajů ILO bylo v roce 2003 na světě

celkem 185,9 milionů nezaměstnaných, což je nejvyšší číslo, kterého bylo kdy dosaženo. Nejvyšší nárůst v počtu nezaměstnaných byl zaznamenán mezi mladými lidmi, u kterých míra nezaměstnanosti dosáhla 14.4%. Další skupinou obyvatelstva, která se potýká s vysokou nezaměstnaností jsou ženy, u nichž ovšem došlo ve srovnání s rokem 2002 k mírnému zlepšení. V rozvojových zemích, které se vyznačují nízkým přírůstkem HDP došlo ke zvětšení podílu šedé ekonomiky. Zvyšování růstu nezaměstnaných a podzaměstnaných v první polovině roku 2003 může být připisováno nízkému růstu ekonomik vyspělých zemí a rovněž vlivu SARS na zaměstnanost, a to nejen v jím postižených zemích, ale v celé Asii. V druhé polovině roku 2003 došlo k potlačení nebezpečí SARS a vyššímu růstu HDP v Asii i vyspělých ekonomikách, což mělo příznivý účinek na zvýšení zaměstnanosti. K vysoké nezaměstnanosti přispěly i další ozbrojené konflikty ve světě, válka v Iráku a stále přetrvávající vliv událostí 11. Září na turistický ruch.

Míry nezaměstnanosti v regionech světa v letech 2001-2003 (procenta)

	2001	2002	2003
Svět	6,1	6,3	6,2
Vyspělé země	6,1	6,8	6,8
Tranzitní ekonomiky	9,5	9,4	9,2
Východní Asie	3,3	3,1	3,3
Jihovýchodní Asie	6,1	7,1	6,3
Jižní Asie	4,7	4,8	4,8
Latinská Amerika A Oblast Karibiku	9,0	9,0	8,0
Střední Východ a Severní Afrika	12,0	11,9	12,2
Subsaharská Afrika	10,6	10,8	10,9

Latinská Amerika a oblast Karibiku

Během posledních deseti let nezaměstnanost v této oblasti vzrostla o 2,1% a svého vrcholu dosáhla v roce 2002, kdy se pohybovala na úrovni 9%. V roce 2003 došlo ke snížení nezaměstnanosti na 8%. Trh práce v oblasti se zotavuje z období recese a krizí posledních let. Míra nezaměstnanosti v jednotlivých zemích se značně liší – od 2% v Guatemale po 15% v Argentině, Dominikánské republice a Uruguay. Venezuela je jedinou zemí v oblasti, kde došlo od roku 2002 ke zvýšení nezaměstnanosti, Argentina se zotavuje z krize a zaznamenala od roku 2002 podstatný úbytek nezaměstnaných. Velkým problémem oblasti je nezaměstnanost mládeže, která se pohybuje na úrovni 16.6%. Oblast Karibiku má nejvyšší nezaměstnanost mládeže a také nejvyšší rozdíl mezi nezaměstnaností mladých žen (32,3%) a mladých mužů (17,5%). Odhaduje se, že 14% zaměstnaných v regionu žije pod hranicí chudoby a pobírá mzdu nižší než 1 dolar denně.

Latinskoamerický region byl nejvíce postižen propadem světové ekonomiky a ani růst HDP v letech 2002 a 2003 nedosáhl hodnot kolem 2,6% jako v předchozích deseti letech. Karibská oblast a některé země střední Ameriky započaly proces transformace z ekonomiky zaměřené především na zemědělství na ekonomiku poskytující turistické a finanční služby.

Vzhledem k ekonomickému růstu Spojených států a Evropy a lepší se ekonomické situaci v Argentině, Uruguay a Venezuele jsou vyhlídky pro tuto oblast pro rok 2004 dobré, předpokládán vyšší ceny komodit a oživení turismu také přispějí k vyššímu růstu HDP v oblasti, což povede k dalšímu poklesu nezaměstnanosti v roce 2004. Důležitým úkolem je

vytváření pracovních míst ve formální ekonomice a ne pouze, jak tomu bylo v případě posledních let, v ekonomice neformální.

Východní Asie

Růst pracovní síly v oblasti se pohybuje pouze na úrovni 1,3% a je nejnižší ze všech rozvíjejících se regionů. To je zapříčiněno především poklesem růstu populace. Jedinými výjimkami jsou v tomto ohledu Macau a Mongolsko. Nezaměstnanost je v této oblasti relativně novým jevem a její úroveň je nízká (v roce 2003 asi 3,3%). Za posledních deset let se zvýšila pouze o 0,9%. Nízká míra nezaměstnanosti však neodráží vysoký počet chudých pracujících, který činí asi 18% všech zaměstnaných. Nezaměstnanost mladých je v celosvětovém porovnání také nízká, avšak je více než dvakrát vyšší než celková nezaměstnanost v regionu a pohybuje se na úrovni 7%. Nezaměstnanost mladých je vyšší u mužů než u žen asi o 2,3%.

Po vysokém ekonomickém růstu v letech 2002 a 2003 došlo k zpomalení, které bylo zapříčiněno více faktory – malý růst vyspělých ekonomik, relativně vysoké ceny ropy a SARS. Celkový růst v oblasti byl však v roce 2003 stále vyšší než 7%. Na tom má vysoký podíl Čína, zotavení světové ekonomiky a vyšší ceny zemědělských komodit (rýže, palmový olej, dříví).

V příštích letech se v regionu očekává přinejmenším takový ekonomický růst jako v posledních deseti letech (tzn. více než 7% ročně). Růst je tažen rozvíjejícím se obchodem v oblasti. Ten činí země méně závislé na světové poptávce a ostatních regionech. Stále však přetrvávají některé rizikové faktory, ke kterým patří hrozba teroristických útoků, možný návrat SARS, nedokončené reformy bankovního systému a nedostatečná infrastruktura. Otázkou je, zda se změny v těchto pozitivně promítnou do situace na trhu práce. Čína zaznamenává v posledních letech přesun od zemědělským ke kapitálově náročnějším výrobám, které však mají nižší požadavky na počet pracujících. Potřebné jsou také vysoké investice do vzdělání, které by pomohly vyřešit problém s vysokým podílem chudých zaměstnaných.

Jihovýchodní Asie

Pracovní síla v oblasti roste v posledních deseti letech tempem 2,4% ročně. Stejně jako v ostatních částech světa dochází k rychlejšímu růstu pracovní síly v městských oblastech než na venkově, což klade vyšší tlak na trhy práce ve městech. V oblasti je vysoký rozdíl v podílech zaměstnaných mužů a žen (např. Brunej – 83,3% mužů a 46,7% žen). Některé země regionu mají velmi vysokou zaměstnanost v zemědělství. Ta se např. ve Vietnamu pohybuje nad hranicí 50%. I po prudkém vzrůstu nezaměstnanosti zůstávají míry nezaměstnanosti relativně nízké (6,3%). V některých ekonomikách (Filipíny, Indonésie) je vysoká podzaměstnanost a vysoký podíl chudých pracujících. Nezaměstnanost mladých je znatelně vyšší než celková nezaměstnanost a v posledních deseti letech se téměř zdvojnásobila, činí 17,6% u mladých žen a 15,5 u mladých mužů.

Po problémech v souvislosti se světovým propadem v roce 2001 došlo v roce 2002 k oživení. Všechny ekonomiky (s výjimkou některých v Malajsii) zaznamenaly růst mezi 3,0% a 6,2%. Pomalý ekonomický růst vyspělých ekonomik, vysoké ceny ropy a dopad SARS však v první polovině roku 2003 růst zmírnily. Ve druhé polovině roku 2003 došlo k zlepšení, které můžeme přičíst několika faktorům – oživení exportu do vyspělých zemí a vzrůstající

regionální obchod. Růst podporovaly také vysoké ceny zemědělských komodit a nízké domácí úrokové míry, které pozitivně působily na investice. Některých méně vyvinutých malých ekonomik v Malajsii se oživení netýkalo, Singapur také ještě nedosáhl svého dřívějšího tempa růstu.

V roce 2004 se přes vysoký očekávaný růst HDP v oblasti předpokládá, že nezaměstnanost klesne pouze mírně. Předpokládá se, že růst pracovní síly se zpomalí až do roku 2015 na 1,8% ročně. Přesto na trh práce vstoupí každý rok asi 5 milionů lidí. V oblasti je nutno vytvářet nová pracovní místa, aby bylo zabráněno stagnaci v míře nezaměstnanosti.

Jižní Asie

V posledních deseti letech rostla pracovní síla jižní Asie ročně o 2,3%. Navzdory vysokému a stabilnímu ekonomickému růstu se situace v zaměstnanosti nezměnila. Celkový počet zaměstnaných se zvětšil o 112 milionů, což odpovídá počtu nově vstupujících na trh práce. Během období se zvýšil počet chudých pracujících a dnes dosahuje asi 40% zaměstnaných. Většina pracovních míst byla vytvořena v neformální ekonomice, která například v Indii představuje 90% celkové ekonomiky. Vysoká je nezaměstnanost žen, které mají v ekonomikách jižní Asie malé možnosti uplatnění. Nezaměstnanost mladých je asi třikrát větší než celková nezaměstnanost a v roce 2003 dosáhla hodnoty 13,9%.

Ekonomika jižní Asie nebyla příliš zasažena celosvětovým zpomalením ekonomiky. Růst HDP v roce 2002 dosahoval 4,8% a byl negativně ovlivněn nepříznivým počasím, nemocí SARS a válkou v Iráku. Region jižní Asie představuje malý podíl celosvětového HDP (méně než 6%) a je relativně uzavřený obchodu a investicím. Stále je vysoce závislý na zemědělství a tudíž na vývoji počasí a interní i externí poptávce po zemědělských produktech. Země oblasti se také vyznačují vysokými deficity veřejných financí.

Další vývoj trhu práce v oblasti závisí především na Indii, která produkuje 80% HDP regionu. Další klíčové otázky jsou vysoká míra nezaměstnanosti v některých zemích, velikost neformální ekonomiky, nízká vzdělanost a skutečnost, že vysoce produktivní sektory zaměstnávají pouze malou část pracovní síly. Předpokládá se, že pracovní síla poroste do roku 2015 o 2% ročně, přinese tedy každý rok do ekonomiky asi 13 milionů nových pracovníků. Redukce chudých zaměstnaných by zvýšila poptávku v regionu a snížila závislost na externích trzích. Pokrok je třeba udělat v restrukturalizaci podniků, financí a v konkurenci na trzích.

Střední východ a severní Afrika

Následkem slabého růstu a nedostatků na trhu práce některých ekonomik zůstává situace v zaměstnanosti v regionu nepříznivá. Míra nezaměstnanosti se v roce 2003 zvýšila na 12,2% (pohybuje se v hodnotách od 1% v Kuvajtu do 25% v Algerii). Stále je velice významné zemědělství, které se vyznačuje nízkou produktivitou a zastupuje převážně neformální část ekonomiky. Míra nezaměstnanosti mladých je nejvyšší na světě a v roce 2003 dosáhla hodnoty 25,6%.

V roce 2002 a 2003 oblast silně ovlivnily válka v Iráku a vzrůst cen ropy, který pomohl ekonomikám vyvážejícím ropu a zároveň zhoršil situaci ostatních. Turismus v oblasti, s ohledem na válku, stagnuje, a v soukromém sektoru převládá nedostatek důvěry. Severní Afrika také trpěla nepříznivým počasím a nízkou evropskou poptávkou po zboží z oblasti. Za

rok 2003 se celkový růst HDP pohyboval nad hranicí 4%, k čemuž velice přispěl růst cen ropy. Některé ekonomiky byly postižené válkou, občanskými konflikty, sankcemi a okupací (Algerie, Irák, Somálsko, Súdán).

V roce 2004 se očekává růst HDP zejména díky růstu v turistice a poptávce po zboží z regionu, nepředpokládá se však silný vliv na pokles nezaměstnanosti. Pracovní síla poroste o 2,6% ročně, na trh práce tedy přijde ročně asi 4 miliony nových zaměstnanců. Zlepšení situace na trhu práce by mohlo přinést uvolnění obchodu, posílení investičního klimatu a zlepšení kvality veřejných institucí. Aby byla absorbována veškerá nová pracovní síla, region potřebuje výrazně vyšší růst než jaký byl zaznamenán v posledních deseti letech. Mladí lidé mají malé naděje na zlepšení situace v následujících letech, pokud se zaměstnanost nestane hlavním cílem vládní politiky. V oblasti je malá zaměstnanost žen, která se pohybuje jen kolem jedné třetiny. Vyšší využití jejich pracovní síly by posílilo ekonomický růst a produktivitu oblasti.

Subsaharská Afrika

Oblast se vyznačuje vysokým růstem pracovní síly (2,8% ročně) a velice nízkou zaměstnaností ve formální ekonomice. Velkým problémem je také značný výskyt HIV, který má velice negativní účinky na trh práce a růst ekonomiky. Nezaměstnanost a podzaměstnanost v regionu je především strukturálního charakteru. Velká většina pracovní síly je zaměstnána v málo výkonném informálním sektoru zemědělství, který je charakterizován sezónní podzaměstnaností. Chudí zaměstnaní představují 45% všech zaměstnaných a jejich příjmy nedostačují k zajištění slušné životní úrovně. Míra nezaměstnanosti v oblasti v roce 2003 byla 10,8% což představuje téměř 30 milionů lidí bez práce. Míra nezaměstnanosti ve věkové skupině 15 – 24 let byla dvakrát vyšší než celková míra nezaměstnanosti a pohybovala se na úrovni asi 21%. Pokrok v oblasti vzdělanosti je pomalý, počet negramotných však od 80. let značně klesl.

Růst HDP v regionu byl v roce 2003 pouze 3,6%. Ekonomiky zapojené do mezinárodního obchodu byly negativně ovlivněny pomalým oživením světové ekonomiky a nízkými cenami komodit v roce 2002 a na počátku roku 2003. Podle MMF je předpokládaný růst HDP pro rok 2004 4,7%, Světová banka předpokládá růst pouze 3,5%. Růst je ovlivněn pokrokem při uzavírání mírových smluv, očekávaným růstem vyspělých ekonomik, plánovanou monetární unií západoafrických zemí a slíbenou pomocí rozvinutých zemí.

Očekává se, že nezaměstnanost v roce 2004 klesne především díky předpokládanému růstu HDP a také vzrůstající politické stabilitě v některých konfliktních oblastech. Z lepší situace budou méně profitovat mladí lidé. Z pracujících bude stále 110 milionů chudých neschopných zajistit svým rodinám slušné životní podmínky. Z dlouhodobého hlediska vzroste pracovní síla subsaharské Afriky z 271 milionů v roce 2003 na 366 milionů v roce 2015, a to především ve městech. Aby byla snížena nezaměstnanost a chudoba, potřebovaly by země regionu dosáhnout třikrát vyššího růstu HDP než v současnosti, což je pro většinu z nich nerealistický cíl. Přestože subsaharská Afrika pokročila ve svém vývoji, je stále nejchudším regionem světa a vyhlídky do budoucna nejsou příliš dobré.

Tranzitivní ekonomiky

Trhy práce tranzitivních ekonomik byly silně ovlivněny přechodem z centrálně plánované na tržní strukturu. V zemích je vysoká nezaměstnanost a mnoho zaměstnanců je vyloučeno

z formální ekonomiky. Od roku 1993 pracovní síla regionu klesá asi o 0,1% ročně. Nezaměstnanost v roce 2003 byla o něco nižší než v roce 2002 a pohybovala se průměrně na úrovni 9,2%. Vysoká je nezaměstnanost mladých, která se sice od roku 2002 snížila, ale stále se pohybuje na úrovni 18,6%.

Od roku 1998 oblast vykazuje růst HDP, který je tažen především exporty a soukromou spotřebou. Tento růst v některých zemích pozitivně ovlivnil míry nezaměstnanosti.

Očekává se, že růst bude pokračovat i v roce 2004. Další vývoj je však silně závislý na vývoji v Evropské unii, politické stabilitě v regionu a schopnosti vytvářet nová pracovní místa. Problémem je nezaměstnanost mladých, kteří v některých zemích představují až 39% populace

Vyspělé země

Od roku 1998 průměrná nezaměstnanost zemí klesla o 0,1% především díky zlepšením na evropských trzích práce. Pracovní síla rostla od roku 1993 do roku 2003 průměrně o 0,8% ročně. Nejnižší růst pracovní síly zaznamenala Evropa (0,6% ročně), v Kanadě, Austrálii, na Novém Zélandu a ve Spojených státech naopak rostla pracovní síla o více než 1% ročně. Současná nezaměstnanost je vyšší v evropských zemích – 7,9%, v ostatních vyspělých zemích se pohybuje průměrně na úrovni 5,9%. Nezaměstnanost mladých je značně vyšší než celková nezaměstnanost.

Růst HDP vyspělých ekonomik je nízký, v roce 2003 dosahoval pouze 1,8%. Vyššího růstu dosáhly neevropské země, evropské země naopak zaznamenaly růst pouze 1,5% a to především vlivem slabého výkonu velkých ekonomik Německa a Francie.

Vyhlídky na rok 2004 jsou dobré. Předpokládá se vysoký růst HDP, který bude doprovázen vyšší zaměstnaností. Problémem evropských zemí je demografická struktura obyvatelstva, očekává se, že do roku 2015 značně vzroste podíl obyvatel starších 65 let. To bude vyvíjet velký tlak na důchodový systém a také na zaměstnance, aby více přispívali na zajištění penzí. Ve většině neevropských zemí je průměrný věk populace nižší a porodnost vyšší. Tady je úkolem vytvořit pracovní místa pro stále rostoucí populaci.